

ІВАН СТЕШЕНКО: ДІАЛОГИ З ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВОМ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізується маловідома шевченкознавча спадщина українського письменника, літературознавця, культурного та громадського діяча, педагога Івана Стешенка (1874–1918). Визначаються особливості його дослідницьких пошуків, співвіднесеність їх із теоретичними проблемами шевченкознавства, характерними для кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: *шевченкознавство; метод; поезія; діалог; дискусія; вплив.*

Педагогічна, громадсько-політична діяльність Івана Стешенка (1874–1918) нині вже поцінована (праці В. Білоцерківського, В. Головченка, В. Верстюка, Н. Миронець, Т. Осташко, Г. Титаренка, Ю. Хорунжого та ін.). Поетичні твори і переклади І. Стешенка 2013 року вийшли окремою книжкою [28] і засвідчують багатогранність таланту цього активного діяча української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Його літературознавча спадщина досі залишається малодослідженою, найповніше представленою у ювілейному збірнику "Український педагог Іван Стешенко" (К., 1994) та окремих статтях [1; 2]. Заслугують на увагу і його студії, присвячені творчості Тараса Шевченка: дискусійний тон розвідок, внесення коректив у студії попередників не залишали їх поза увагою критики.

Незважаючи на те, що перелік шевченкознавчих праць І. Стешенка є у бібліографічних виданнях [29; 31], згадки про нього не було в працях, що синтезували підсумки шевченкознавства (зокрема, у виданнях: Комишанченко М. П. З історії українського шевченкознавства: Творчість Т. Г. Шевченка в оцінці дожовтневого літературознавства. – К., 1972; "Шевченкознавство: підсумки й проблеми" – К., 1975, у Шевченківському словнику у двох томах (1978). У "Шевченківській енциклопедії" вперше з'явилася стаття, де стисло оглянуто шевченкознавчий доробок цього автора [3]. Тому наша мета – докладніше проаналізувати статті І. Стешенка, які свого часу були помітним явищем в українських наукових виданнях, і залучити їх до контексту шевченкознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Іван Матвійович Стешенко – письменник, літературознавець, перекладач, педагог, громадський і політичний діяч, театрознавець (псевд. Ос.; С-ко; С-ко Ів.; С-ко І.; Ст-ко І.; Ст-ко Ів.; Дзвонар; Світленко Іван; Сердешний Ів.; Сердешний І.; Січовик І.; Січовик Ів.; Січовик Іван; Степура Іван; Стешенко В.) – постать, що повернулася в українську культуру після довгих років забуття. 1896 р. він закінчив історико-філологічний

факультет університету Святого Володимира. Викладав у Київській жіночій гімназії, у 1-ій комерційній школі, Фребелівському інституті, на Вищих жіночих курсах, у музично-драматичній школі Миколи Лисенка, у Тетянівській гімназії. Виступав із публічними лекціями з української літератури в Лук'янівському та Троїцькому народних домах, в осередках "Просвіти", у Соловцовському театрі. Працював у редакціях літературного альманаху "Нова Рада", журналів "Шершень", "Гедзь", "Сяйво", газети "Киевские отклики". Був членом Товариства Нестора-літописця, секретарем Українського Наукового Товариства у Києві. Дійсний член НТШ (з 1917). Брав участь у роботі Революційної української партії (РУП), Української демократичної партії (УДП), Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Після подій 1917 року стає організатором і головою Товариства Шкільної Освіти, генеральним секретарем (міністром) освіти, членом Центральної Ради. Убитий у Полтаві невідомими злочинцями. Похований на Байковому кладовищі у Києві.

За життя побачили світ дві поетичні збірки І. Стешенка: "Хуторні сонети" (1899) та "Степові мотиви" (1901). Він часто виступав і як літературознавець, за словами Л. Білецького, був прихильником теорії наслідування [4, с. 362], хоча цієї методології він дотримувався не в усіх працях. Удостоєний Пушкінської премії Санкт-Петербурзької імператорської академії наук за працю "Поезія І. П. Котляревського" (1899).

Матеріалом першої шевченкознавчої студії І. Стешенка "Тип матері по Шевченку" (1894) стали поеми "Наймичка", "Неофіти", "Катерина", "Княжна", героїні яких, на думку дослідника, є певними типами. І. Стешенко зазначав, що в поемі "Наймичка" поет відобразив психологію української жінки в такій ситуації, в якій вона була спроможна розгорнути всі свої чесноти як матері. Альфою і омегою особистої психології цього типу матері літературознавець вважав те, що героїня до кінця життя навіть у слушних випадках не розголосила синові таємницю материнства, оскільки була сповнена розумної любові до своєї дитини та здатна на самопожертвування, яке вважається ідеалом духовного життя людини. Психологію типу матері в поемі "Катерина" він характеризував як менш складну, не таку яскраву за своїми чеснотами; хоча і цей тип має в собі багато світлого та гарного, але Катерина-коханка перемогла Катерину-матір. Перший і другий тип, на думку автора статті, взаємодоповнюють один одного, дають розуміння міри самопожертвування та материнської любові. Героїню "Княжни" І. Стешенко вважав співвідносною із Катериною, яка не витримала тяжкої життєвої ситуації через кваліть, м'якість вдачі, й руйнування її духовної міці призвело до самогубства. Княжна не здійснила вчинку, що свідчив би про занепад її материнських почуттів, але І. Стешенко припускає: якби не смерть, вона могла б повторити страшну долю Катерини. У "Неофітах" тип матері вищий від трьох перших за тонким психологічним почуттям, за духовною складністю. Його літературозна-

вець називає ідеальним, оскільки у ставленні до дитини матері-громадянки є любов, самопожертва і високе самоусвідомлення свого почуття і місії [15].

У рецензії (1896) на працю О. Лісовського "Головні мотиви в творчості Шевченка" І. Стешенко вказав на її серйозні недоліки: відсутність чіткого методу, що завадив авторові здійснити науковий аналіз основних мотивів творчості Т. Шевченка; незрозуміння завдань історика літератури і літературного критика, що не дало можливості представити життєві елементи і силу цієї поезії; замість цього автор продемонстрував ряд метафізичних вправ, де головну роль відігравали ненаукова дедукція і апіоризм. Він критикував поділ О. Лісовського на поезію життя, сили, правди, почуття, припасовування її під заготовлені формули, переменування компліментів поетові з докорами у відсутності оригінальності. Основними недоліками праці назвав звинувачення Т. Шевченка у сентименталізмі, який автор не відрізняв від романтизму, незнання загальновідомих історико-літературних фактів (визнання Т. Шевченка "першим малоруським поетом", констатація, що в українській літературі ще не виявилось жодного самостійного мотиву) [16]. І надалі І. Стешенко у кількох працях прагнув окреслити провідні мотиви Шевченкової творчості.

У статті "Новейшая украинская поэзия" (1902) І. Стешенко наголосив на спадкоємних зв'язках, які поєднували Т. Шевченка із попередниками – І. Котляревським (про роль І. Котляревського у становленні Шевченка-поета йдеться і в статті І. Стешенка "И. П. Котляревский в свете критики" // Киевская старина. – 1898. – № 10. – С. 26–28) і П. Гулаком-Артемовським: йшлося про наслідування пісень і зображення картин народного життя. Науковець указував на роль Т. Шевченка в українській поезії, на піднесення ним престижу вітчизняної літератури. Дослідник акцентував на соціально-художньому, антикріпосницькому аспекті його творчості, на ідеї всеслов'янської єдності, пробудженні людської особистості в сучасниках. Літературознавець виокремлював основні мотиви Шевченкової "обурливо-бурхливої" і водночас "сумно-ідилічної" творчості: відчуття навколишнього свавілля і власного безсилля, повної ізоляції кращих представників дворянства і народу, відчаю і самопідбядьорення, усвідомлення неможливості власного щастя серед світу зла і водночас гаряче прагнення до нього. Кобзарєва лірика для І. Стешенка є зразком високої поезії, близької до західно-європейської, зі щирими почуттями і грандіозними образами, силою почуттів і пластичністю картин, що співвідносна зі словом О. Пушкіна і М. Лермонтова, а в описі народних страждань переважає їх. Критик помічає й огріхи у поетовій віршовій техніці: недбале ставлення до розміру, іноді невлучні рими. Але в особі Т. Шевченка, переконаний І. Стешенко, українська поезія 1840–1850-х рр. досягла апогею і за змістом, і за формою. Дослідник нагадав, що російський історик літератури

М. Скабичевський долучив Т. Шевченка до письменників, "спільних" для всієї слов'янської Росії: це, зазначав І. Стешенко, "хоч формально і не-правильно, але для значення української літератури знаменно" [17, с. 46]. Водночас певні думки автора статті "Новейшая украинская поэзия" видавалися суперечливими. Йшлося, зокрема, про відзначення такого, за його словами, "дефекту" [17, с. 44] Шевченкової поезії, як "відсутність звернення до інтелігенції і нерозвиненість суб'єктивної лірики", а вже через кілька рядків він поставав "яскравим представником" [17, с. 44] тієї самої суб'єктивно-інтелігентної, за висловом І. Стешенка, лірики. Рецензенти цієї статті зазначали "дивний масштаб" [13, с. 122], за яким автор оцінював українських письменників. Згідно з цим масштабом, "продовжуючи справу попередників (Котляревського і Гулака), Шевченко, зрозуміло, не створив нічого нового й оригінального, що дало б підставу думати про постійне життя і здатність до розвитку української поезії" [17, с. 41]. Проти такої позиції дослідника, "тенденційності й плутанини" [10, с. 59], виступив С. Єфремов, що, як відомо, перебував під впливом народницько-ідеологічної концепції, тому вважав, що така оцінка Т. Шевченка, як у І. Стешенка, це "здіймання руки" [8, с. 196] на поета, несвідома тенденція – принизити його. Між обома критиками на сторінках "Літературно-наукового вісника" за 1903 р. спалахнула гостра дискусія [див. 8; 10; 20], яка демонструвала різне бачення проблем літературного розвитку в Україні, зокрема, проблеми канону в письменстві, впливу російського письменства та звертала увагу на коректність критичних висловів, культуру наукових суперечок.

І. Стешенко був проти панегіричного захоплення Шевченковою творчістю, яке, зокрема, продемонстрував С. Єфремов у збірці статей "Шевченко" (1914), доводячи, що геніальнішого поета немає у всесвітній літературі. У рецензії на це видання (надрукованої лише нещодавно) [14] І. Стешенко зауважував, що книжка має більше публіцистичний характер, аніж науковий. Він не сприймав тверджень С. Єфремова про особливу інтуїцію Т. Шевченка і був переконаний, що останній був поетом "експериментального типу, що творив через спостереження і досвід" [14, с. 108]. Заперечив І. Стешенко і тезу С. Єфремова про те, що патріотичні виступи Т. Шевченка в перших його творах постали "без чужої допомоги, майже самостійно" [9, с. 17]. Говорити про повну Шевченкову самостійність, вважав І. Стешенко, означає нехтувати здобутками досліджень М. Дашкевича, О. Колесси та ін., які показували, що на історичні погляди Т. Шевченка впливали представники польсько-української школи, К. Рилсєв, М. Маркевич, А. Метлинський та ін. Визнання факту цієї залежності, – акцентував І. Стешенко, – не знижує Шевченкової геніальності, бо "важливо не тільки що, але й як (виокремлення автора. – Г. А.) позичати та висловлювати" [14, с. 108], і тут, звичайно, першість належить йому. Тому І. Стешенко переконаний: немає потреби звеличувати українського поета, принижуючи чи протиставляючи йому інших геніїв,

оскільки від такого протиставлення не виграє ніхто, і насамперед його не потребує Шевченко. "...Наш геній міг явитися тільки через те, що до нього шляхи правди розкидані були вже Заходом. Се нам треба пам'ятати завжди, як і те, що національна культура є мішанина самих різних впливів, через те кожного національного генія ми мусимо поставити в зв'язок не тільки з рідними попередниками, але і з чужими" [14, с. 109]. С. Єфремов часто забував про це, і Т. Шевченко "являється в нього ніби одірваним од землі і таким з'явищем, про якого в світі і не чували. Що ми не чували, то правда, але Захід нами не здивуєш. Здивуєш хіба одним: визнанням своїх таланів чимсь виключним" [14, с. 110]. Цим І. Стешенко не перекреслював геніальності українського поета: значення його, на думку літературознавця, годі переоцінити, тому в конспекті своїх лекцій наголошував: "Він поет трудящих мас, поет національний, поет всеросійський, всеслов'янський і всесвітній, бо писав про різні народи і висловлював думки, усім поступовцям спільні" [22, арк. 6]. Полемізував він із С. Єфремовим і з приводу того, кого варто вважати "класиком". І. Стешенко не погоджувався з тим, що "Шевченко – ще не класик. Шевченко – не історії належить, а живому життю" [11, с. 261]. Згідно з С. Єфремовим, класик – той, хто належить не історії, а вічності. І. Стешенко вважає Т. Шевченка класиком, "бо він є геній вічності" [24, арк. 19]. Любов до рідного народу, до рідної національності і братерства з чужими національностями – такі доміанти Шевченкової творчості, за визначенням І. Стешенка. "В сих трьох струнах, оздоблених вищою красою, постає гармонія його поезії" [24, арк. 17].

У статті "Українські шестидесятники" (1908) І. Стешенко акцентував на ідеї всеслов'янської єдності, висловленій Т. Шевченком у поемі "Гайдамаки", ідеї, яку сповідували автори першого українського журналу "Основа" – діячі Кирило-Мефодіївського братства. Розглядаючи дискусію між В. Ламанським і П. Житецьким з приводу самостійності української мови, І. Стешенко долучається до думок останнього: творча індивідуальність Т. Шевченка була органічною, бо він писав рідною мовою; підтримує погляди П. Житецького про те, що твори Шевченка російською мовою (зокрема, поема "Тризна") були посередніми, і якби поет дослухався до порад російських критиків писати чужою мовою, то російська література "збагатилась би зайвими віршами і віршоплетами, подібними більш на вимочки, як на живе слово" [27, с. 75].

Особливу популярність і привабливість постаті поета І. Стешенко пояснював не громадянською позицією Т. Шевченка, не внеском у мalarство, а його величчю як митця слова, яке є найвищою національною вартістю (стаття "Т. Г. Шевченко як великий митець слова", 1914). Дослідник осмислював основні прикмети слова Т. Шевченка – сльози, кров і вогонь – які розчулювали, викликали переживання, гнів. Ідеалом поета І. Стешенко називав "Господнє слово", "голосне й правдиве" (поезія "До Основ'яненка"). Він вважав Т. Шевченка митцем-теоретиком і практи-

ком, який розумів силу впливу національного слова. Критик називав його поетом почуття; його лірику трактував, з одного боку, як "обвіяну чорною шатою" [26, с. 36], з другого, бачив у ній ознаки щастя, віри, надії, гарячі переконання в оновлення суспільства. Колосального враження поет досягав, на думку І. Стешенка, сполучаючи ліризм з епікою. Умовою слави Т. Шевченка і його впливу, – переконаний він, – могло бути лише слово національне за формою, натхненно-щире за тоном. І. Стешенко означив такі загальнолюдські мотиви творчості поета: любов до людей і правди, прагнення до вдосконалення у житті, що поєднувалося із закликом утілювати найкращі людські якості в мистецьких творах, уміння показати прекрасне у великих поривах і потворність зла, проголошення прощення як вищого завдання людини.

У статті "До характеристики творчості Т. Г. Шевченка" (1915) І. Стешенко і далі прагне виокремлювати основні мотиви, конспективно визначати теми Шевченкової лірики, окрім того, задекларував прагнення з'ясувати поетове "літературне і загальнолюдське обличчя" [18, с. 10]. У поезії 1839–1845 рр., за спостереженнями літературознавця, переважають твори про нещасливе кохання; сумний, песимістичний настрій її, "колір песимізму" [18, с. 11] він пояснював причинами особистого життя. Другий мотив творчості – патріотично-громадянський (туга за рідним краєм, жаль за минулим України, визвольно-народний зміст, соціально-класові проблеми). Як доводив І. Стешенко, основний зміст Шевченкової творчості до заслання – любовні та патріотично-політичні сюжети, позначені історичним колоритом. Водночас він констатував майже повну відсутність пейзажної та філософської лірики: "Йому ходить головно про те, щоб змалювати свою або чужу душу людську, щоб переказати думки про долю рідного краю" [18, с. 11], – такі причини неуваги поета до краси природи та філософських абстракцій, на думку І. Стешенка. Дивним вважає дослідник і той факт, що у Шевченковій поезії в цей час мало соціальної класової лірики; це він пояснює захопленням національно-політичними справами (соціальний аспект у такому разі відходив на другий план) і перебуванням у середовищі панів-кріпосників (тому поет уникав дражливих тем). Літературознавець не підтримував думку про те, що вершин своєї творчості Т. Шевченко досягнув до заслання, і відзначив її жанрово-тематичне розширення і поглиблення, більшу виразність і силу вислову в пізніші часи. У творах періоду заслання він окреслив теми нещасного кохання, відчуття сирітства, любов до рідного краю, туги в неволі та сумні спогади про минуле, роздуми про талант і славу, про власне поетичне призначення, релігійний настрій, мотив всепрощення і братолюб'я, соціальний тон. У роки після заслання відзначив перевагу мотивів громадського оптимізму, поряд із відчаєм, особистим песимізмом, усвідомлення творчості як служіння ідеалу громадського добра, що, за словами

І. Стешенка, є ознакою "дійсно великого духу" [18, с. 21]. Проповідь правди, релігійні сюжети, гостра критика соціального устрою – ці ознаки зовсім не свідчать про те, що цей період творчості є часом спаду в Шевченковій поезії, як стверджували деякі критики. Щирість, сміливість і надзвичайний ліризм, уміння поєднати індивідуальне і соціальне – ці риси поезії роблять її, на думку І. Стешенка, надзвичайно цікавою в психологічному і соціальному сенсі. Водночас стаття не позбавлена помилкових тверджень (про закоханість поета в князю В. Рєпніну та про те, що приналежність Т. Шевченка до Кирило-Мефодіївського братства ілюструється лише в поемі "Єретик". – Г. А.). Прагнення І. Стешенка до постійної класифікації, каталогізації, виокремлення основних мотивів, рис поезії кожного періоду дали підстави П. Зайцеву назвати статтю лише "схемою для великої й праці" [12, с. 180].

Стаття "Життя і твори Т. Шевченка" (1917) присвячена дитячим і юнацьким рокам поета. Докладно опрацьовуючи та перевіряючи відомі матеріали, І. Стешенко зауважив помилки сучасників (А. Козачковського, О. Лазаревського, П. Мартоса) та пізніших біографів Т. Шевченка (О. Кониського, В. Маслова, М. Чалого та ін.), зокрема, зробив поправки про побут селян пана Енгельгардта, про перших Шевченкових учителів: Губського (Совгиря), Богорського, Нестеровського, про "невдячність" поета до імператорської родини. Недаремно О. Грушевський зазначав, що уважне ставлення до джерел і докладний перегляд висловлених поглядів "роблять сю статтю дуже корисною" [7, с. 117]. Важливими були висновки про те, що справжнім поетом Т. Шевченко став лише після знайомства з Є. Гребінкою і В. Жуковським. "По одержанню від першого книг і по ознайомленню взагалі з письменством, своїм і чужим, він зрозумів, що йому треба для творчості. Чужі іскри торкнулися пламенних скарбів його генія і запалали його світлом немирущим довіку" [19, с. 58].

У статті "Російсько-українські паралелі в творчості Т. Г. Шевченка" (1916) І. Стешенко розвинув погляди І. Франка, викладені ним у габілітаційній лекції ""Наймичка" Т. Шевченка" (1895) на однойменні Шевченкові твори. І. Франко, як відомо, доводив, що першою була написана повість, яка пізніше була перероблена на поему. Дискутуючи з попередником, І. Стешенко прагнув з'ясувати причини написання російськомовних повістей і порівняв сюжети поем "Наймичка", "Варнак" "Княжна" і, відповідно, повістей "Наймичка", "Варнак" "Княгиня". Він, на противагу І. Франкові, доводив, що першими були написані однойменні українські твори. Появу повістей перед поемами І. Стешенко вважав неможливою, нелогічною, для цього, на його думку, не було жодного внутрішнього чи зовнішнього стимулу, оскільки Т. Шевченко вже мав невдалий досвід написання поетичних творів російською мовою. Перехід від чужих, неорганічних форм до рідних літературознавець вважав ненормальним яви-

цем. Вважаючи, що психологічно російськомовна творчість Т. Шевченка не могла розвиватися до 1848 р., І. Стешенко доводив, що повісті було написано в найтяжчі роки заслання після заборони писати рідною мовою. Вони, на його думку, засвідчували згасання творчої енергії, оскільки вона йшла на опанування незвичною формою втілення думки.

За спостереженнями І. Франка, Шевченко-поет наслідував прозаїка, повість редукується до поеми; за І. Стешенком – навпаки, поетичний твір розростається до масштабів повісті. І. Франко розглядав усі скорочення як свідомий художній прийом поета, який дотримувався думки, що "поезія – то згущена, сконцентрована, скристалізована дійсність" [30, с. 457], а І. Стешенко у збільшенні обсягу бачив тільки негативні наслідки. Розгортання поетичного сюжету в повістевий він порівнює з ефектом вкидання грудки цукру, замість склянки, у відро води. Повість і поему, на його думку, писали ніби два різних письменники – великий і малий.

І. Стешенко досить різко називає Шевченкову прозу довжелезною, розтягнутою, безбарвною, пояснюючи її невдачі нехтуванням законами творчості: 1) вибір епічної форми, невластивої для ліричної натури автора; 2) ламання поетичної творчості незвичністю прозової мови; 3) негармонійність загальної будови; 4) писання чужою мовою; 5) творчість без натхнення, можливо, задля заробітку, що не відповідає внутрішнім потребам духу автора [25].

Висновки І. Стешенка ґрунтувалися на законах психології творчості, засвідчили тонке відчуття природи поетичного і прозового слова, обізнаність автора не лише із сучасним йому літературознавством, а й із здобутками філософії, психології, естетики, логіки (докладніше див. [1]).

У статті "Наша велика книга" (1918) І. Стешенко вирізняє Т. Шевченка поміж інших поетичних талантів за силою і загальнопоетичними здібностями. Автор переконаний, що той – поет європейський, сповнений усесвітніх ідеалів, а зміст його творів вічний. Вічними у його творчості критик називає прекрасну мистецьку форму, народність, мову. Суто національна форма не перешкоджає їхньому все-світньому значенню. У багатьох творах Т. Шевченка, стверджує І. Стешенко, відступає від народних поглядів (не засуджує покриток, пробуджує народну самосвідомість, гостро висловлюючи думки про національне становище України, про стосунки з іншими народами). Цим поет доповнював народні ідеали, відкривав нові шляхи до єднання з іншими народами, із цілим світом. У цьому – особлива, велика заслуга Т. Шевченка, тому читач отримує високу естетичну насолоду від його творів. Знову літературознавець визначає основні мотиви його лірики: горе через насильство над людьми, проповідь любові, братерства, прощення; намагається знайти "вразливі місця" в його творчості: "розтягненість, ухиляння од розроблення головного образу набік, взагалі – брак відповідного оброблення" [23, с. 221], виправдовуючи такі недоліки тим, що це "річ зрозуміла і, на жаль,

звичайно розповсюджена. Тому-то митці одержують титул невмирущого не за всі свої твори і не за все навіть в невмирущому творі" [23, с. 221]. Характеризуючи метод дослідження І. Стешенка, А. Ніковський зазначав, що той "хоч і не розкриває творчості поета у всіх деталях, але дає зате... загальний вступ до "Кобзаря", вияснюючи основні сюжети та характер і значення форми. З таким методом можна писати й величезну розправу про Шевченка, можна й обмежитись короткою статтею, яка проте вчить, як підійти до оцінки творчості поета" [5, с. 3].

В Інституті рукопису НБУВ зберігаються реферати І. Стешенка "Біографія Т. Г. Шевченка" (Ф. І, № 8612), "Ідеалізм в поезії Т. Г. Шевченка" (Ф. І, № 8609), начерки до праці "Про Т. Г. Шевченка" (Ф. І, № 8608), рецензія на збірку "Шевченко" за ред. С. Єфремова (1914) (Ф. 207, од. зб. 205). Зокрема, з рефератом "Ідеалізм в поезії Шевченка" він виступив 23 березня 1906 р. в залі Купецького зібрання і зазначив, які були "національно-політичні та соціальні ідеали поета" [6, с. 2]. Т. Шевченко в концепції І. Стешенка посідає перше місце серед ідеалістів ХІХ ст. Ознаки "елементарного, але очевидного ідеалізму" [20, арк. 2] літературознавець "прочитує" в автобіографічних віршах: уникання чужих очей, одночасний спів та плач, моління Богу, поривання в якусь чарівну далечінь. Ця неясність незабаром перейшла в яскраву форму Шевченкового ідеалізму як артиста-малювача. Своїм хистом він переміг призначення бути лише кріпаком і проклав собі інший шлях – до життя в сфері вільної думки і творчості. Його душа, що рвалася від буденщини, стала найкращим ґрунтом для всього ідеального, і з юнака вигартувався один з найкращих ентузіастів-ідеалістів. Першим проявом Шевченкового ідеалізму І. Стешенко називає плач про занедбану волю України в ранніх творах. Ідеалізм поета не зникає і під час перебування в Україні, де його твори здобули широке коло прихильників і водночас викликали гнів захисників самодержавства; і в засланні, де він переважно думав про долю рідної землі, сподівався на близьке торжество добра. Після заслання лише тимчасово поета огортає гострий прояв безнадійності та самотності; його попереднє ідеалістичне життя не допускає такого настрою. Першим найдорожчим ідеалом Т. Шевченка І. Стешенко називає боротьбу за національно-політичну та соціальну волю України. Ідеалізм правди та добра мали бути метою тієї волі і водночас мали допомогти її здобуттю. Усі поетові думки і бажання, доводить І. Стешенко, обертались навколо ідеалу блага рідного краю. Підсумком його ідеалізму стало слово, яке розбудило національну свідомість України.

Отже, в осмисленні І. Стешенком Шевченкової творчості означають загальнотеоретичні проблеми, характерні для його часу: до суто літературознавчих, естетичних критеріїв додаються соціальні, національні та вселюдські чинники. Особливістю дослідницьких пошуків І. Стешенка є моделювання творчої еволюції Т. Шевченка, спроби класифікацій та

каталогізацій, прагнення проникнути у внутрішній світ генія, концептуально осмислити його біографію і творчість, ідеологічні погляди, акцентувати її домінуючі ідейно-естетичні тенденції, контактні зв'язки й типологічні схожості у контексті української і всесвітньої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Александрова Г.* Два погляди на дві "Наймички" (до порівняння різножанрових однойменних Шевченкових творів) / Г. Александрова // Теорія літератури. Компаративістика. Художній діалог з історією. На пошану доктора філологічних наук Лідії Павлівни Александрової (з нагоди її 90-річчя). – К., 2007. – С. 43–50.
2. *Александрова Г.* Іван Стешенко: "...без наслідування обійтися не можна і в ньому... рятуюнок оригінального духу" / Г. Александрова // Слово і Час (далі – СіЧ). – 2008. – № 8. – С. 52–59.
3. *Александрова Г.* Стешенко Іван Матвійович / Г. Александрова // Шевченківська енциклопедія: у 6 т. / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – К., 2012–2015. – Т. 5: Пе–С. – 2015. – С. 956–957.
4. *Білецький Л.* Основи української літературно-наукової критики / Л. Білецький. – К.: Либідь, 1998. – 405 с.
5. *Василько А. (Ніковський А.).* Шевченківська книжка / Ан. Василько // Рада. – 1914. – № 133. – С. 2–3.
6. *Гамма В. (Дорошенко В.).* Шевченківський вечір / В. Гамма // Громадська думка. – 1906. – № 69. – С. 2.
7. *Грушевський О.* Шевченківська література за останні роки / Ол. Грушевський // Україна. – 1917. – Кн. 1–2. – С. 116–127.
8. *Єфремов С.* Правда і наука sui generis (відповідь профана) / С. Єфремов // ЛНВ. – 1903. – Кн. 12. – С. 176–208.
9. *Єфремов С.* Апостол правди. На 50-ті роковини смерті Т. Шевченка / С. Єфремов // Єфремов С. Шевченко. – К.: Вік, 1914. – С. 3–40.
10. *Єфремов С.* Критика sui generis / С. Єфремов // Літературно-науковий вісник (далі – ЛНВ). – 1903. – Кн. 4. – С. 57–60.
11. *Єфремов С.* Щасливий Шевченко / С. Єфремов // Єфремов С. Шевченко. – К.: Вік, 1914. – С. 258–263.
12. *Зайцев П.* Збірник пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). Видання Українського наукового товариства в Києві. К., 1915. Стор. 257; Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том СХІХ–СХХ. Львів, 1917. Стор. 365 / П. Зайцев // Наше минуле. – 1918. – Ч. 1. – С. 180–182.
13. Научное обозрение, декабрь. Ив. Стешенко. Новейшая украинская поэзия. Стр. 36–55 // Киевская старина. – 1903. – Февраль. – С. 122–123.
14. *Рева Л.* Тарас Шевченко у критиці: Іван Стешенко проти Сергія Єфремова (за архівними джерелами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) / Л. Рева // СіЧ. – 2013. – № 6. – С. 106–111.
15. *Сердешний Ів. (Стешенко І.).* Тип матері по Шевченку / Ів. Сердешний // Зоря. – 1894. – Ч. 13. – С. 304–308.
16. *Стешенко И. А. Н. Лисовский.* Главные мотивы в поэзии Т. Г. Шевченка. Издана в Полтаве (рецензия) / И. Стешенко // КСт. – 1896. – Декабрь. – С. 23–31.
17. *Стешенко И.* Новейшая украинская поэзия / И. Стешенко // Научное обозрение. – 1902. – № 12. – С. 36–55.
18. *Стешенко І.* До характеристики творчості Т. Г. Шевченка / Ів. Стешенко // Збірник пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). – К., 1915. – С. 10–23.
19. *Стешенко І.* Життя і твори Т. Шевченка / Ів. Стешенко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1917. – Т. 119. – С. 1–58.
20. *Стешенко І.* З приводу уваг д. Єфремова / Ів. Стешенко // ЛНВ. – 1903. – Кн. – С. 7. – С. 39–51.
21. *Стешенко І.* Ідеалізм в поезії Т. Г. Шевченка / І. Стешенко // Інститут рукопису (далі – ІР) НБУВ. – Ф. І. – № 8609. – 8 арк.

22. *Стешенко І.* Конспект лекцій по історії української літератури, читаних на інструкторських курсах у Києві / І. Стешенко // ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 12553. – 13 арк.
23. *Стешенко І.* Наша велика книга / І. Стешенко // ЛНВ. – 1918. – Т. 70. – Кн. 2. – С. 217–225.
24. *Стешенко І.* Про Т. Г. Шевченка / І. Стешенко // ІР НБУВ. – Ф. І. – № 8608. – 19 арк.
25. *Стешенко І.* Російсько-українські паралелі в творчості Т. Г. Шевченка / І. Стешенко // Український науковий збірник. – М., 1916. – Вип. II – С. 63–87.
26. *Стешенко І.* Т. Г. Шевченко як великий митець слова / І. Стешенко // Сяйво. – 1914. – Лютий. – С. 34–37.
27. *Стешенко І.* Українські шестидесятники / І. Стешенко // Записки Наукового товариства у Києві. – 1908. – С. 38–83.
28. *Стешенко І.* Твори. Переклади. Вибране листування / І. Стешенко / Упорядник та автор біографічного нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової. – Полтава, 2013. – 628 с.
29. Т. Г. Шевченко: бібліогр. л-ри про життя і творчість, 1839–1959 / АН УРСР, Держ. публ. б - ка; склали: І. З. Бойко, Г. М. Гімельфарб, М. В. Булавицька та ін: в 2 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 1: (1839–1916). – 423 с.
30. *Франко І.* "Наймичка" Т. Шевченка. Виклад габлітаційний, виголошений у Львівському університеті 18 лютого 1856 року / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. –К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 29. – 1981. – С. 447–469.
31. *Яшек М. Т.* Шевченко: матеріали до бібліографії (рр. 1903–1921) / М. Яшек. – Х., 1921. – 106 с.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.17

Александрова Г.

ИВАН СТЕШЕНКО: ДИАЛОГИ С ШЕВЧЕНКОВЕДИЕМ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX СТОЛЕТИЯ

В статье анализируется малоизвестное шевченковедческое наследие украинского писателя, литературоведа, культурного и общественного деятеля, педагога Ивана Стешенко (1874–1918). Определяются особенности его исследовательских исканий, их соотносительность с теоретическими проблемами шевченковедения, существенными для конца XIX – начала XX ст.

Ключевые слова: шевченковедение; метод; поэзия; диалог; дискуссия; влияние.

Aleksandrova G.

IVAN STESHENKO: DIALOGS WITH SHEVCHENKO STUDIES IN THE END OF THE XIX– THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article analyses the Shevchenko's not popular studies heritage of famous Ukrainian writer, literary scholar, cultural and civil figure, educator Ivan Steshenko (1874–1918). Features of his research quest, their correlation with theoretical of Shevchenko's studies in the end of the XIX – in the beginning of XX century are indentified.

Key words: Shevchenko studies; method; poetry; dialogue; discussion; influence.